

УРОК**«Викрадені діти»****ЦІЛЬОВА АУДИТОРІЯ:**

Учні освітніх закладів 9 – 11 клас (14-17 років)

КІЛЬКІСТЬ УЧАСНИКІВ:

Навчальний клас – 20-30 учнів

ТРИВАЛІСТЬ:

60 – 90 хв.

КЛЮЧОВІ СЛОВА:

Права дитини, Конвенція про права дитини, дитинство, діти в умовах війни, порушення прав.

ЦІЛІ:

- Ознайомити з історичними подіями та контекстами, пов'язаними з викраденням дітей – расова політика, Лебенсборн, освіта для дітей фольксдойче на окупованих територіях.
- Створити освітнє поле для роздумів та власних висновків про наслідки політики Третього Рейху щодо дітей.
- Поглибити знання та розуміння окремих норм Конвенції про права дитини, Загальної декларації прав людини
- Провести паралелі зі становищем дітей в Україні у 2022 році, водночас аналізуючи відмінності.

Огляд:

Впродовж заняття учні через інтерактивну діяльність (робота в групах, обговорення та ін.) опрацюють ряд історичних документів та норм міжнародного права, обговорять хибність та антигуманність расової ідеології та політики, на основі отриманих знань зможуть сформулювати власне ставлення до них та важливість захисту прав

ПЕРЕДУМОВИ ТА КОНТЕКСТ:

Учні мають попередні елементарні знання про Другу світову війну (учні 10 та 11 класів знають про Другу світову війну з програмового матеріалу, знайомі з поняттям прав людини та прав дитини з курсів громадянської освіти та правознавства)

ПІДГОТОВКА:

Прочитайте історичне дослідження в рамках проекту «Викорінені. Історії викрадених дітей під час Другої світової війни»

МАТЕРІАЛИ:

- Проектор, ноутбук та презентація
- Аркуші паперу/зошити та ручки, стікери, які можна клеїти

ПЛАН АКТИВНОСТЕЙ:

- Міні лекції
- Робота з історичними документами
- Робота з персональними історіями
- Опрацювання окремих статей Конвенції про права дитини у співставленні з історичними матеріалами, що стосуються теми
- Творчі завдання

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ПІДСУМКУ:

- Особисті долі та трагедії людей
- Расизм та расова політика
- Значення міжнародного права у захисті прав дитини

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКОНАННЯ:

- Можливість застосувати діяльність в інших контекстах
- Зв'язок з окремими темами курсів: громадянська освіта, правознавство, історія Другої світової війни

ПЛАН АКТИВНОСТЕЙ

Вступ

На початку заняття нагадайте учням про Конвенцію про права дитини, яка була прийнята 20 листопада 1989 року та ратифікована Україною в 1991 році. Запитайте, що присутні знають про цей документ. За потреби нагадайте, що норми міжнародного права, якими і є Конвенція, є юридичними нормами вищого порядку. Після її ратифікації, Конвенція є частиною українського законодавства і, відповідно, покладає на державу обов'язок гарантувати права та свободи усім дітям на території держави. Україна періодично звітується перед ООН про її дотримання та виконання.

Презентуйте текст Конвенції ООН про права дитини:

Дитина має право на збереження своєї індивідуальності і громадянства.

Стаття 8

Дитина має право на ім'я і набуття громадянства, а також право знати своїх батьків і право на їх піклування.

Стаття 7

Жодна дитина не може бути об'єктом свавільного або незаконного втручання в здійснення її права на особисте і сімейне життя, недоторканність житла, таємницю кореспонденції або незаконного посягання на її честь і гідність.

Стаття 16

Обговорення:

- Як ви розумієте ці права? Як вони можуть бути реалізовані?
- Що та хто впливають на формування нашої індивідуальності?
- Яку роль відіграє сім'я у становленні нашої індивідуальності?

КРОК 1

РОБОТА В ГРУПАХ З ДОКУМЕНТАМИ.

Ознайомте учнів з інформаційною довідкою про расову ідеологію та расову гігієну. Наголосіть, що ці псевдонаукові дослідження лягли в основу ідеології Третього Рейху. Доповніть та дайте відповіді на запитання, якщо у цьому є потреба.

Расова гігієна — штучний добір, гноблення або знищення людей під приводом їх расової неповноцінності. Подібні заходи проводилися у нацистській Німеччині і низці інших країн.

Термін «расова гігієна» був введений швейцарсько-німецьким психіатром Альфредом Плетцем в кінці 19 ст., який стверджував, що суворі правила відтворення потомства мають привести до поліпшення расової чистоти германців. Його концепція расової гігієни означала необхідність розділяти людей на представників вищої раси і нижчих, і необхідність відповідного відбору. Перших слід було штучно підтримувати, тоді як відтворення другого вимагалось запобігати.

За теорією Ганса Гюнтера, німецького антрополога поч. 20 ст., кожна раса має певні здібності до розумової та фізичної праці, або навпаки — задатки до лінощів та нецтва. Основними критеріями, за якими цей вчений визначав приналежність певної людини до якого-небудь расового типу були пропорції черепа, колір волосся та очей та пігментація шкіри.

Об'єднайте учнів у малі групи та поставте завдання ознайомитися з документом. Кожна група отримує Додаток 1 та відповідає на запитання:

- 1.) Про що йдеться в документі?
- 2.) Як інформація, що міститься в документі пов'язана з расовою ідеологією нацистів?
- 3.) Що чекало на жителів окупованих територій, відповідно до расових уявлень нацистів?
- 4.) Яким є ваше ставлення до ідеології расизму?

Попросіть учнів з кожної групи коротко проінформувати про зміст документу та поділитися власними міркуваннями.

КРОК 2

МІНІ ЛЕКЦІЯ.

Надайте коротко інформацію про програму Лебенсборн.

Ініціатором германізації дітей, які підпадали під характеристику «арійської раси», був райхсфюрер СС Генріх Гімmlер. Взагалі, цей нацистський діяч був «батьком» багатьох страхітливих проектів, що стосувалися поневолених народів та, власне, і німецького народу. У середині 1930-х рр. він розпочав реалізацію ідеї зі створення будинків материнства для незаміжніх німецьких жінок – «Лебенсборн» (у перекладі з німецької – «Джерело життя»). Саме тому «Лебенсборн» ще називають «фабрикою дітей Гімmlера».

Офіційно «Лебенсборн» відкрили 12 грудня 1935 р. Спочатку як мережу притулків, куди дівчата Німеччини могли здавати позашлюбних малюків. Від 1940 р. функції організації розширилися – вона стала відкривати пункти у захоплених країнах Європи, яких нараховувалося: у Норвегії – 10, у Польщі – 3, в Данії – 2, по одному в Нідерландах, Франції та Люксембурзі.

Уже під час Другої світової війни одним із найважливіших завдань організації «Лебенсборн» стало викрадення та переправлення дітей з окупованих територій до Райху для їх подальшої германізації та прилаштування в німецьких родинах. Відповідні акції на окупованих територіях СРСР розпочалися від 1943 р. Малюків, зазвичай, насильно віднімали чи викрадали у батьків (у випадку спротиву батьків могли вбити), відбирали в дитячих будинках, серед осиротілих дітей фольксдойче. Але забирали не всіх. Діти мали відповідати певним критеріям «расового відбору». В основному «расовий відбір» проводився в пунктах «Лебенсборн». На території СРСР, як засвідчують документи, їх не було. Радянських дітей вивозили до пункту в польському Лодзі. Уже там штат спеціалістів та лікарів визначали «расову цінність» дитини. Майбутній «арієць» мав відповідати «нордичній расі» за формою черепа, статурою, кольором очей (переважно блакитні), мати світле волосся та міцне здоров'я. Тих, хто не проходив огляд, спрямовували до концтаборів або вбивали.

Відібраних дітей відправляли до розподільчих притулків «Лебенсборн», де вони проходили наступний етап германізації. Уже там замінювалися їхні документи та надавалися нові німецькі імена. Потім дітей навчали німецькій мові. Зазвичай, цей етап германізації тривав три-чотири місяці. Після цього дитину віддавали на усиновлення. Як правило, прийомні батьки не знали походження дітей, адже воно трималося в таємниці. Після усиновлення інспектори та лікарі «Лебенсборн» регулярно навідувалися до батьків, слідкуючи за умовами утримання та виховання дітей в нацистському дусі, за станом їх здоров'я.

У 1946 р. історики підраховали, що в такий спосіб нацисти викрали та відправили до Німеччини щонайменше понад 250 тис. дітей з різних країн Європи. По завершенню війни вдалося з'ясувати долю лише 30 тис. з них. Частина дітей повернулася до своїх рідних батьків, інші – лишилися у прийомних сім'ях. Нині в Німеччині діє громадська організація «Викрадені діти – забуті жертви», яку заснував вчитель із Фрайбурга Крістофер Шварц. Члени організації вимагають визнати «позбавлених ідентичності» дітей жертвами війни та виплатити їм компенсації від німецької держави, як-то було у випадку з «остарбайтерами».

Яка кількість дітей була вивезена нацистами з окупованої території СРСР чи з радянської України достеменно встановити не вдалося, та й, враховуючи зникнення основних документів «Лебенсборна», навряд чи вдасться. Щодо СРСР, то історики здебільшого оперують цифрами від 3-х до 50-ти тис. дітей. Безперечно, що частина з них була викрадена і в Україні. Нині завдяки публікаціям у ЗМІ відомо про кілька таких випадків.

КРОК 3

Об'єднайте учнів у групи, де одні будуть працювати з Додатком 2, інші з Додатком 3
Поставте завдання: ознайомитися з документами та дати відповіді на запитання до тексту.

Як кримський хлопчик мав стати елітою „третього рейху“.

<https://tinyurl.com/5n72es3r>

Завдання до Додатку 2:

- Чиї це спогади? Про що йдеться в документі?
- Про які відчуття, на вашу думку, говорить автор?
- Що могло викликати такі відчуття?
- Що ви відчуваєте (думаєте) після ознайомлення з історіями героїв?

Запитання до роботи з Додатком 3:

- Про що йдеться в тексті?
- Як реалізовувалася расова політика у сфері освіти?
- Як расова політика нацистів впливала на жителів окупованих територій, зокрема, на фольксдойче?
- Якими могли стати наслідки такої політики для конкретних людей?

Обговоріть з учнями опрацьовані тексти відповідно поставленого завдання.

Окремо проведіть коротку дискусію на запитання: чому стала можливою реалізація подібної політики?

Наголосіть на тому, що на той час діти лишалися незахищеними ніякими міжнародними договорами, а нацисти ігнорували навіть існуючі норми міжнародного права.

Повернутися до Конвенції про права дитини

За потреби нагадайте учням прості та доступні у їхньому віці механізми захисту прав.

КРОК 4

Надайте учням базову інформацію про становлення міжнародної системи захисту дитинства – від Женевської Декларації прав дитини 1924 року, створення в 1946 році Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) та прийняття Генеральною Асамблеєю ООН в 1959 році Декларації прав дитини, до прийняття у 1989 році Конвенції про права дитини.

Запропонуйте учням у парах (робота може бути організована як індивідуально так і в малих групах) ознайомитися зі стислим викладом окремих статей Конвенції. (Додаток 4). Розмістіть великий аркуш із цим переліком на дошці. Попросіть кожну пару підібрати по 3 статті, які, на їх думку, є важливими для унеможливлення реалізації політик, подібних до тієї, яку здійснювала нацистська Німеччина в рамках програми Лебенсборн.

Роздайте кожній парі по 3 кольорові стікери-цятки та попросіть розташувати їх біля обраних статей. По завершенню роботи, обговоріть ті статті, які назбирали найбільшу кількість позначок:

- Чому учні вважають саме цю статтю важливою?
- Як обране право впливає на наше становлення як людини та індивідуальності?
- Як ми можемо захистити це право?

За потреби нагадайте учням прості та доступні у їхньому віці механізми захисту прав.

Підведення підсумків

Попросіть учнів відповісти:

- Що нового дізналися на уроці?
- Яке значення Конвенції про права дитини в сучасному житті?
- Які особистісні важливі висновки зробили для себе?

Домашнє завдання

Попросіть учнів підготувати міні-виставку. Запропонуйте разом з членами родини визначити речі, які вважаються сімейними реліквіями чи можуть стати такими і підготувати коротку розповідь про них. Якщо учні мають зображення вже дослідженого родинного дерева, воно також може стати частиною експозиції. Влаштуйте таку виставку, надайте можливість усім бажаним поділитися власними історіями. Обговоріть важливість збереження та тяглості родинної історії у нашому становленні. Запропонуйте учням визначити, що із їхніх особистих речей є для них важливим та що вони могли б розповісти про них своїм нащадкам.

ДОДАТКОВІ СТРАТЕГІЇ**Стратегія 1**

Робота з публікаціями у ЗМІ

Для ефективної роботи запропонуйте учням перед прочитанням повідомлень у ЗМІ ознайомитися з коротким викладом Конвенції про права дитини (<https://www.coe.int/uk/web/compass/convention-on-the-rights-of-the-child>)

Об'єднайте учнів у групи та запропонуйте ознайомитися з матеріалами сайту Міжнародного Комітету Червоного Хреста (Додаток 5) та з 1-2 публікаціями у ЗМІ на вибір (Додаток 6).

Обговоріть:

- Яку мету могли ставити перед собою ті, хто приймали рішення про вивезення дітей на територію іншої держави?
- Як дії держави-агресора можуть вплинути на подальшу долю дітей?
- Які статті Конвенції про права дитини захищають дітей від негативних наслідків подібних дій?

Додаткова стратегія 2

Запропонувати учням випереджувальне завдання: ознайомитися з публікацією «Діти не зникають»: як аргентинські «бабусі» знайшли викраденого 40 років тому онука мігрантів з України.

Матері Площі де Майо – це асоціація матерів, рух жінок, чії діти «зникли» в час державного терору, військової диктатури, так званої «Брудної війни» в Аргентині між 1976 та 1983 роками. Вони організувалися під час безрезультатних намагань дізнатися, що трапилося з їхніми дітьми. Жінки почали свої марші у 1977 році на площі Травня в Буенос-Айресі перед резиденцією президента Каса Росада, з метою викрити злочинні дії держави. На протестні акції матері приходили у білих хустинках із власноруч вишитими іменами та датами зникнення їх дітей. Ці хустинки символізували дитячі пелюшки. Також, білий колір хусток означав їх відмову носити чорну траурну мантилю. Таким чином, рух почав асоціюватися з надією та материнською турботою https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96_%D0%BF%D0%BB%D0%BE%D1%89%D1%96_%D0%A2%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D1%8F#cite_note-:6-1. Вони намагалися притягнути до відповідальності уряд, який на той час перебував при владі, за порушення прав людини.

Матері Площі де Майо були першим в Аргентині жіночим рухом такого масштабу. Разом жінки створили динамічну та несподівану силу, яка стала в опозицію до традиційних обмежень участі жінок у публічних справах у Латинській Америці. З'єднавшись разом, матері підняли питання про порушення прав людини не тільки на локальному рівні, але і на глобальному. Учасниці руху виходили на площу щочетверга. Висока якість групової організації, використання символіки та гасел, та звичайно, регулярні, щотижневі марші забезпечили прогрес їхньому протесту.

Військовий уряд вважав цих жінок політично «підривними»; засновницю руху, Азучену Віллафлор, разом із французькими черницями Алісою Домон і Леоні Дуке, які підтримували рух, було викрадено, піддано тортурам і вбито військовим урядом під командуванням Альфредо Астіза і Хорхе Рафаеля Відели (старший командувач аргентинської армії і диктатор Аргентини з 1976 по 1981 рр.). Обидва вони пізніше були засуджені до довічного ув'язнення за їхню участь у репресіях супроти протестувальниць Площі де Майо та над іншими дисидентами під час Брудної війни.

Перед обговоренням надайте інформацію про програму «Лебенсборн».

Обговоріть:

- Що поєднує ці історії у гуманітарному вимірі?
- Чому для людини є важливим знати своє походження?
- Якою є роль Конвенції прав дитини у сучасному світі?

<https://hromadske.ua/posts/diti-ne-znikayut-yak-argentinski-babusi-znajshla-vikradenogo-40-rokiv-tomu-onuka-migrantiv-z-ukrayini>

Автор: Войтенко Олександр, ГО «Київський освітній центр «Простір толерантності»
<https://tolerspace.org.ua>

Проект: «Uprooted. Викорінені. Історії викрадених дітей під час Другої світової війни»,
www.uprootedchildren.eu

© ГО «Київський освітній центр «Простір толерантності» 2022

Усі матеріали можна використовувати в некомерційних освітніх цілях. Просимо вказувати авторство.